

ANALIZA WSTĘPNA W ZAKRESIE KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO

Uwagi wprowadzające

Niniejsza analiza została przeprowadzona na potrzeby realizacji projektu pn. *Nowoczesny proces szkolenia odpowiedzią na potrzeby rzemiosła i przedsiębiorców w Polsce* (nr POWR.02.20.00-IP.03.-00-001/19) współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego, Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, Osi Priorytetowej II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, Działania 2.20 Wysokiej jakości dialog społeczny w zakresie dostosowania systemów edukacji i szkolenia do potrzeb rynku pracy dla którego Instytucją Pośredniczącą jest Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej.

Celem głównym projektu jest budowanie potencjału podmiotów kształtujących politykę w zakresie kształcenia, uczenia się przez całe życie, szkolenia i zatrudnienia oraz polityki społecznej, w tym poprzez paktów sektorowe i terytorialne na rzecz wdrażania reform na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym.

Sytuację kształcenia zawodowego w Polsce na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat można przyrównać do zapisu graficznego *sinusoidy*. U schyłku Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej funkcjonowały 9673 szkoły zawodowe w których kształciło się prawie 1,8 mln uczniów. Wskazane wartości robią tym większe wrażenie, jeżeli weźmiemy pod uwagę stan początkowy z 1946 roku – 2830 szkół zawodowych i 286 tysięcy uczniów kształconych w tego typu szkołach.

W polityce gospodarczej, której niezwykle istotnym elementem była produkcja przemysłowa, szkolnictwo zawodowe spełniało szereg funkcji, ale najważniejszą z nich było przygotowanie zawodowe przyszłej siły roboczej. Uczniowie nabywali wiedzę i umiejętności w wąskich specjalizacjach w obszarze konkretnego zawodu. Kształcono zgodnie z potrzebami branż i specjalizacji, a wypracowany model sprzyjał praktycznej nauce zawodu i zdobywaniu kompetencji, co sprzyjało szybkiemu znajdowaniu pracodawcy po ukończeniu nauki. Przedstawiony model nauczania miał wiele zalet, jednak sprzyjał również niskiej mobilności zawodowej pracowników, ograniczał możliwość doksztalcenia, przez co pracownicy często

pozostawali u jednego pracodawcy przez całą karierę zawodową¹. Zapoczątkowane w 1989 roku przemiany gospodarcze i polityczne zwiastowały duże problemy dla kształcenia zawodowego w każdej z rodzajów szkół. Problemy miały dwojaki charakter – prawny (instytucjonalny) oraz wizerunkowy (społeczny). Stosunkowo szybka przemiana gospodarki planowanej w gospodarkę rynkową opartą na usługach pociągnęła za sobą istotne skutki. Optymalizacja zatrudnienia, będąca pokłosiem wysokiego bezrobocia i spadku produkcji przemysłowej dotknęła osoby najslabiej wykwalifikowane. Prywatyzacja majątku państwowego i powstawanie firm nastawionych na szybki zysk wypierały filozofię przykładowego nauczania, którą uznano za archaiczne, pochłaniające środki, kształcenie zawodowe w ogóle za niemające racji bytu w gospodarce nastawionej na usługi, konsumpcję. Z biegiem lat kształcenie zawodowe zaczęto uznawać za edukację gorszej jakości, dla osób z niższych warstw społecznych i mniej zdolnych. Brak warunków do praktycznej nauki zawodu, spadek liczby wykwalifikowanej kadry nauczycielskiej oraz coraz gorszy odbiór kształcenia zawodowego w społeczeństwie, nałożył się na niesprzyjające zmiany w prawodawstwie, które ostatecznie na wiele lat uczyniło z kształcenia zawodowego edukację drugiej, albo i trzeciej kategorii. Już w Ustawie o systemie oświaty z 1991 roku kształcenie zawodowe zostało zredukowane do „minimum programowego specjalistycznych przedmiotów zawodowych”². Skutkiem zmian prawnych była likwidacja droższych w utrzymaniu szkół zawodowych na rzecz szkół ogólnokształcących, które nie wymagały nakładów w postaci specjalistycznych urządzeń. Ostatecznym pogrzebaniem kształcenia zawodowego w formie sprzed przemian ustrojowych i zatrzymanie jego rozwoju na przynajmniej 15 lat była reforma Handkego (przeprowadzona przez Ministra Edukacji Narodowej Mirosława Handkego), która oprócz wprowadzenia gimnazjów do systemu oświaty, zakładała upowszechnienie wykształcenia średniego i wyższego, co miało się realizować m. in. przez objęcie nauczaniem licealnym nawet 80% uczniów z danego rocznika³.

Po ponad dekadzie marazmu i ugruntowania negatywnego postrzegania przez społeczeństwo kształcenia zawodowego, władze oświatowe ponownie skupiły na nim uwagę. Lata zaniedbań, luka pokoleniowa niż demograficzny, widoczny odpływ siły roboczej do Państw

¹ M. Mazik-Gorzelańczyk, *Kształcenie zawodowe w Polsce w perspektywie zmian i potrzeb gospodarki*, s.6-7, Warszawa 2016.

² *Liczą się efekty. Raport o stanie edukacji 2012*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2013, s. 174.

³ M. Mazik-Gorzelańczyk, *Kształcenie zawodowe...*, op. cit., s. 8.

Europy Zachodniej, wymógł na rządzących wprowadzanie zmian w systemie oświaty. Na mocy Ustawy z dnia 19 sierpnia 2011 roku o zmianie ustawy o systemie oświaty przywrócono strukturę szkół sprzed 2002 roku (szkoły ponadgimnazjalne dla młodzieży – zasadnicza szkoła zawodowa, technikum przygotowujące do zawodu i do egzaminu maturalnego oraz liceum ogólnokształcące). Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 grudnia 2010 roku określiło sposób organizacji praktycznej nauki zawodu dla uczniów i młodocianych oraz sposób odbywania praktyk zawodowych.

W diagnozie zwrócono uwagę na kluczowe elementy kształtujące organizację kształcenia zawodowego w Polsce:

- rys historyczny zawierający opis organizacji kształcenia w latach 1982-1989;
- uwarunkowania prawne;
- miejsce kształcenia zawodowego w dokumentach strategicznych;
- zintegrowany rejestr kwalifikacji i zintegrowany system kwalifikacji;
- kształcenie dualne;
- Podsumowanie.

Krótki rys historyczny

Sposób organizacji kształcenia zawodowego w Polsce na przestrzeni ostatnich 70 lat posiada bogatą, aczkolwiek niekiedy burzliwą historię. Franciszek Szlosek w artykule „Kształcenie zawodowe w Polsce na początku XXI wieku”⁴ wyszczególnił dziewięć etapów (okresów) w organizacji kształcenia. Dla niniejszego opracowania szczególnie istotne są etapy VI-IX obejmujące lata od 1982 roku do chwili obecnej. Może zastanawiać ujęcie ostatniej dekady PRL-u, jednak należy zwrócić uwagę, że to właśnie w tym okresie doszło do decentralizacji nadzoru nad szkolnictwem zawodowym (wcześniej nadzór sprawowały m. in. Centralny Urząd Szkolnictwa Zawodowego (1949-1956), Ministerstwo Oświaty (1956-1984)) i przekazano na mocy ustawy o systemie rad narodowych i samorządu terytorialnego z 20 lipca 1984 roku na szczebel wojewódzki. W tym czasie, tj. od początku lat osiemdziesiątych, nasilające się problemy gospodarcze i kłopoty finansowe zakładów przemysłowych

⁴ F. Szlosek, *Kształcenie zawodowe w Polsce na początku XXI wieku*, [w:] *Szkoła-Zawód-Praca*, Katedra Pedagogiki Pracy i Andragogiki, Wydział Pedagogiki Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2012.

doprowadziły do likwidacji wielu szkół przyzakładowych. Ostatnią próbą zatrzymania przyzakładowych form kształcenia były regulacje z października 1989 roku, nakładające obowiązek realizacji kształcenia zawodowego.

Początek lat dziewięćdziesiątych, to też transformacja ustrojowa i gospodarcza państwa. Terapia szokowa i przyspieszone tempo zmiany charakteru gospodarki z centralnie planowanej na wolnorynkową, doprowadziło do pogłębiającego się kryzysu nie tylko zakładów pracy, ale i kształcenia w zawodzie. W okresie między 1989 a 1999 rokiem (w tym roku weszła w życie reforma Handkego), całkowicie zlikwidowane zostały szkoły przyzakładowe, a upadek kształcenia najlepiej oddają liczby – w roku szkolnym 1998/1999 w szkołach zawodowych znalazło się niespełna 55% absolwentów ośmioletniej szkoły podstawowej. Sama wartość nie wzbudza znaczącej refleksji, dlatego należy ją zestawić z wartościami za rok szkolny 1994/1995 – 65,4% oraz 1989/1990 – 75,3%⁵.

Okres między reformą edukacji firmowaną przez Ministra Edukacji Narodowej Mirosława Handkego, a reformą ustawy z 2011 roku można śmiało nazwać mianem pomyłki i pogrzebaniem systemu kształcenia zawodowego. Okres ten, nazwany przez F. Szloska „swoistym fenomenem” i jednocześnie „logicznym paradoksem”, można charakteryzować wieloma zjawiskami, ale chyba najznamienitszym było wprowadzenie do gospodarki mechanizmu rynkowego, który rodził wysokie wymagania kwalifikacyjne, a jednocześnie likwidację dużej ilości podmiotów przygotowujących kadry dla gospodarki⁶. W pierwszym etapie reformy zlikwidowano wszystkie typy szkół, kształcące w zawodach, a w ich miejsce powołano 2-letnią szkołę zawodową oraz szkoły policealne. Ciekawym wydaje się fakt, że 2-letnia szkoła zawodowa przeznaczona była dla osób, które nie były w stanie ukończyć pełnego cyklu kształcenia ogólnego. Oznacza to ni mniej, ni więcej, że ten rodzaj szkół przeznaczony był dla uczniów ze znacznymi problemami w nauce, co już wtedy stało w sprzeczności z Białą Księgą Komisji Europejskiej. Praktyczna nauka zawodu została przeniesiona z warsztatów szkolnych do centrów kształcenia praktycznego. Przekazano prowadzenie szkół zawodowych samorządom lokalnym, co okazało w ostatecznym rozrachunku niezwykle błędną decyzją (samorządy nie były skłonne łożyć na kształcenie osób, które zasilą rynki pracy na terenie innych samorządów).

⁵ *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 1999/2000*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2000.

⁶ F. Szlosek, *Kształcenie zawodowe w Polsce...*, op. cit., s. 40.

Lata 2011-2016 można uznać za okres „przyśpieszonego prostowania” błędów okresu od reformy z 1999 roku. Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 roku wprowadziła m. in. nowy ustrój szkół zawodowych, wyodrębnienie kwalifikacji w zawodzenie i zmianę procedury egzaminu potwierdzającego kwalifikacje zawodowe, nową podstawę programową kształcenia w zawodach opartej na efektach prezentowanych w strukturze podobnej do europejskich i krajowych ram kwalifikacyjnych⁷.

Kolejnym niezwykle istotnym elementem szkolnictwa zawodowego było utworzenie nowej formy kształcenia zawodowego – kursów kwalifikacyjnych. Dzięki kursom kwalifikacyjnym, osoba, która ukończyła 18 lat może zdobyć lub uzupełnić kwalifikacje zawodowe. Forma ta stanowi istotny wkład w niwelowanie luki powstającej między organizacją kształcenia w formie szkolnej, a szybko zmieniającymi się wymogami rynku pracy. 6-7 miesięczne cykle kształcenia, zakończone egzaminem zewnętrznym pozwalają skrócić okres przekwalifikowania i co najważniejsze, wyposażyć kursanta w nowe umiejętności, dzięki którym zyskuje na wartości na rynku pracy.

Okres po 2016 roku został opisany w innych częściach diagnozy – częściowo w uwarunkowaniach prawnych, gdzie prezentowane są zapisy Prawa oświatowego i rozporządzeń regulujących organizację kształcenia zawodowego w Polsce oraz w części poświęconej dokumentom strategicznym.

Ocena ponad trzydziestu lat organizacji kształcenia zawodowego w III RP nie jest wcale łatwa do oceny. Należy pamiętać, że ostatnia dekada istnienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, to też powolna dekonstrukcja przykładowych form kształcenia w zawodzie, której głównym czynnikiem były pogłębiające się problemy finansowe zakładów państwowych.

Kolejnym z czynników wpływających na tę ocenę musi być transformacja ustrojowa i określenie polskiej gospodarki i społeczeństwa na nowo (być może w zbyt radykalny sposób). Za niepodważalny błąd należy jednak uznać degradację istoty kształcenia zawodowego po reformie z 1999 roku, wbrew trendom panującym w Europie Zachodniej i w oderwaniu od rekomendacji płynących z europejskich dokumentów.

⁷ Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2011 nr 205 poz. 1206.

Kształcenie zawodowe w prawodawstwie

Podstawowym aktem prawnym regulującym sprawy oświatowe w Polsce jest Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo Oświatowe (Dz. U. 2017 poz. 59 z późn. zm)., która weszła w życie 1 września 2017 roku.

W art. 1 ustawodawca wskazał m. in., że system oświaty zapewnia w szczególności:

[...]

10) możliwość uzupełniania przez osoby dorosłe wykształcenia ogólnego, zdobywania lub zmiany kwalifikacji zawodowych i specjalistycznych;

[...]

17) dostosowywanie kierunków i treści kształcenia do wymogów rynku pracy;

18) kształtowanie u uczniów postaw przedsiębiorczości i kreatywności sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w życiu gospodarczym, w tym poprzez stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych;

19) przygotowywanie uczniów do wyboru zawodu i kierunku kształcenia [...]⁸.

Ustawa reguluje kwestie dot. podstawy programowej kształcenia w zawodach, którą należy rozumieć, jako obowiązkowy zestaw celów kształcenia i treści nauczania opisanych w formie oczekiwanych efektów kształcenia, tj. wiedzy, umiejętności zawodowych oraz kompetencji, niezbędnych dla zawodów lub kwalifikacji wyodrębnionych w zawodach, uwzględnianie w programach nauczania i umożliwiające ustalenie kryteriów ocen szkolnych, wymagań egzaminacyjnych oraz warunki realizacji kształcenia w zawodach.

Ustawa wskazuje definicje kwalifikacyjnego kursu zawodowego, który należy rozumieć, jako kurs, którego program nauczania uwzględnia podstawę programową kształcenia w zawodach,

⁸ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo Oświatowe, Dz. U. 2017 poz. 59 z późn. zm., art. 1.

w zakresie jednej kwalifikacji, którego ukończenie umożliwi przystąpienie do egzaminu potwierdzającego kwalifikację w zawodzie w zakresie tej kwalifikacji.

W ustawie wskazuje się, że odpowiedzialność w wymiarze oświatowym za prowadzenie kwalifikacyjnych kursów zawodowych w szkołach i placówkach ponosi powiat.

Art. 46 ustawy precyzuje tryb ogłoszenia klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego, z uwzględnieniem klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy. Klasyfikacja zawodów zawiera informacje dot. typologii szkół ponadpodstawowych, w których może odbywać się kształcenie w danym zawodzie; kwalifikacje wyodrębnione w zawodzie oraz przypisanie poziomu Polskiej Ramy Kwalifikacji do tych kwalifikacji; zawody, w których nie wyodrębnia się kwalifikacji; określenie poziomu Polskiej Ramy Kwalifikacji dla kwalifikacji, zgodnie z ustawą o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji; wnioskodawcę oraz obszary kształcenia, do których są przypisane zawody; kwalifikacje w zawodzie, których kształcenie może być prowadzone na kwalifikacyjnych kursach zawodowych.⁹

Kolejnym źródłem prawa, istotnym dla organizacji kształcenia zawodowego w Polsce jest Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 2019 roku, które reguluje ogólne cele i zadania kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz klasyfikacji zawodów szkolnictwa branżowego. Rozporządzenie określa:

- 1) Ogólne cele i zadania kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego;
- 2) Klasyfikację zawodów szkolnictwa branżowego.

W rozporządzeniu wskazane zostały warunki prowadzenia kształcenia zawodowego:

- szkoły ponadpodstawowe realizujące kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego (branżowa szkoła I stopnia, technikum, branżowa szkoła II stopnia, szkoła policealna);
- kwalifikacyjne kursy zawodowe prowadzone przez podmioty, o których mowa w art. 117 ust. 2 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, m. in.:

- publiczne i niepubliczne szkoły prowadzące kształcenie zawodowe, z wyjątkiem szkół artystycznych;

⁹ Ustawa o Prawie Oświatowym, art. 46.

- publiczne i niepubliczne placówki kształcenia ustawicznego i centra kształcenia zawodowego;
- instytucje rynku pracy prowadzące działalność edukacyjno-szkoleniową;
 - oraz na kursach umiejętności zawodowych przez podmioty, o których mowa w art. 117 ust. 2a:
- publiczne i niepubliczne szkoły prowadzące kształcenie zawodowe, z wyjątkiem szkół artystycznych;
- publiczne i niepubliczne placówki kształcenia ustawicznego i centra kształcenia zawodowego.¹⁰

W rozporządzeniu określono cel kształcenia w zawodach branżowych:

„[...] przygotowanie uczących się do wykonywania pracy zawodowej i aktywnego funkcjonowania na zmieniającym się rynku pracy. Absolwent szkoły prowadzącej kształcenie zawodowe powinien legitymować się pełnymi kwalifikacjami zawodowymi, a także być przygotowany do uzyskania niezbędnych uprawnień zawodowych”

W rozporządzeniu zawarte jest odniesienie do istoty kształcenia dualnego oraz jego miejsce w kształtowaniu współczesnej gospodarki:

„Bliska współpraca szkół prowadzących kształcenie zawodowe z pracodawcami stanowi istotny element nowoczesnego kształcenia, odpowiadającego potrzebom współczesnej gospodarki. Szkoła prowadząca kształcenie zawodowe powinna realizować to kształcenie w oparciu o współpracę z pracodawcami, a praktyczna nauka zawodu powinna odbywać się w jak największym wymiarze w rzeczywistych warunkach pracy u pracodawców lub w indywidualnych gospodarstwach rolnych, a także w centrach kształcenia zawodowego, warsztatach szkolnych, pracowniach szkolnych i placówkach kształcenia ustawicznego. W procesie kształcenia zawodowego ważne jest integrowanie i korelowanie kształcenia ogólnego i zawodowego, w tym doskonalenie kompetencji kluczowych nabytych w procesie kształcenia ogólnego, z uwzględnieniem niższych etapów edukacyjnych. Odpowiedni poziom wiedzy ogólnej powiązanej z wiedzą zawodową przyczyni się do podniesienia poziomu

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 15 lutego 2019 r. w sprawie ogólnych celów i zadań kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego oraz klasyfikacji zawodów szkolnictwa branżowego, Dz. U. 2019 poz. 316.

umiejętności zawodowych absolwentów szkół prowadzących kształcenie zawodowe, a tym samym zapewni im możliwość sprostania wyzwaniom zmieniającego się rynku pracy”

Rozporządzenie zawiera wykaz branż do których przyporządkowano zawody szkolnictwa branżowego, uwzględniając specyfikę umiejętności zawodowych oraz zakres, w jakim umiejętności te są wykorzystywane podczas wykonywania zadań zawodowych. W wykazie znalazły się 32 branże.

W dokumencie wskazano także, że kształcenie w zawodach szkolnictwa branżowego jest prowadzone w oparciu o podstawy programowe kształcenia w zawodach szkolnictwa branżowego, opisane w formie oczekiwanych efektów kształcenia: wiedzy, umiejętności zawodowych oraz kompetencji personalnych i społecznych.¹¹

Istotne miejsce w katalogu aktów prawnych, które regulują kwestie dot. kształcenia zawodowego i zdobywania kwalifikacji w zawodzie jest Ustawa o Zintegrowanym Systemie Kształcenia, która została przyjęta 22 grudnia 2015 roku i weszła w życie 15 stycznia 2016 roku. Ustawa o ZSK została omówiona w części dot. Zintegrowanego Systemu Kształcenia i Zintegrowanego Rejestru Kształcenia.¹²

Na mocy ustawy z dnia 22 listopada 2018 roku – *o zmianie ustawy – Prawo oświatowe, ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw* (Dz. U. z 2018 r. poz. 2245), wprowadzono zmiany dot. m.in. zwiększenia subwencji oświatowej na uczniów szkół kształcących

w zawodach, na które jest zwiększone zapotrzebowanie na rynku pracy. Za przygotowanie prognozy odpowiedzialny jest minister ds. edukacji, którą obwieszcza na podstawie danych Instytutu Badań Edukacyjnych. Prognoza uwzględnia m. in. dane z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i Systemu Informacji Oświatowej oraz opinie rad sektorowych ds. kompetencji i Rady Programowej ds. kompetencji¹³. Wprowadzono także nowe kryterium podziału subwencji oświatowej, różnicujące subwencję przypadającą na ucznia w oparciu o kształcenie

¹¹ Dz. U. 2019 poz. 316.

¹² [Ustawa z dnia 22 grudnia 2015 r. o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji](#), Dz. U. 2016 poz. 64.

¹³ Strona Internetowa Ministerstwa Edukacji i Nauki, *Zmiany w szkolnictwie branżowym stały się faktem*, www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka, dostęp 28 X 2021.

zawodowe w zawodach szkolnictwa branżowego mającego szczególne znaczenie dla kultury i dziedzictwa narodowego. Ustawa dookreśla zasady odbywania staży zawodowych przez młodocianych pracowników i uczniów techników, które od chwili wejścia w życie ustawy, odbywają się na podstawie umowy z pracodawcą.

Do katalogu aktów prawnych istotnych dla organizacji kształcenia zawodowego należą ponadto m. in.:

- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 marca 2017 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach (Dz. U. z 2017 r. poz. 860 ze zm.)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 grudnia 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i sposobu przeprowadzania egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie (Dz. U. poz. 2416)
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 kwietnia 2015 r. w sprawie szczegółowych warunków i sposobu przeprowadzania egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie (Dz. U. 2015 r., poz. 673).

Kształcenie zawodowe w dokumentach strategicznych

Nie sposób dokonać miarodajnej diagnozy stanu kształcenia zawodowego w Polsce bez odniesienia do dokumentów strategicznych przyjmowanych przez władze i niejako stanowiących punkt odniesienia dla podejmowanych przez nie działań. Na potrzeby niniejszego dokumentu przyjęto, że takie należy uznać *Strategię na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, Strategię Rozwoju Kapitału Ludzkiego do 2030 roku, Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększenia Konkurencyjności, Zintegrowaną Strategię Umiejętności 2030*. Dokumenty zostały wymienione chronologicznie i w ten sposób zostaną przedstawione zawarte w nich założenia dot. kształcenia zawodowego.¹⁴

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 roku) została przyjęta przez Radę Ministrów 14 lutego 2017 roku. Uznawany jest przez jego autorów za kluczowy dokument państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. U podstaw jej założenia legło przekonanie, iż zawarte w niej cele i

¹⁴ *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Warszawa 2017.

działania stanowią kompleksową odpowiedź na błędy popełnione w okresie transformacji oraz nowe wyzwania stojące przed szeroko pojmowaną i definiowaną polityką społeczno-gospodarczą współczesnego państwa.

Kształcenie zawodowe zostało opisane w ramach prezentacji Celu szczegółowego I *Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną*. W podrozdziale piątym zatytułowanym *Wspieranie kształcenia zawodowego dla „Przemysłu 4.0”* wskazano, że nieodzownym elementem rozwoju przemysłu związanego z „czwartą rewolucją przemysłową” jest przygotowanie i stały rozwój kadry, posługującej się wiedzą, umiejętnym pozyskiwaniem i przetwarzaniem danych.¹⁵ W ogóle, założenie wypełnienia się „skoku cywilizacyjnego” oparte jest ściśle na rozwoju gospodarki opartej na wiedzy i kreatywnej kadrze pracowniczej z wysoko rozwiniętymi umiejętnościami właściwymi dla danej branży. Zarówno „skok cywilizacyjny”, jak i „czwarta rewolucja przemysłowa” nie dokona się bez jakościowej zmiany w obszarze kształcenia zawodowego. Stąd też niezbędna w opinii autorów *Strategii na rzecz Odpowiedzianego Rozwoju* reforma kształcenia zawodowego i ustawicznego, kładąca nacisk na zwiększenie skuteczności i efektywności oraz ścisłego powiązania z wymaganiami i potrzebami rynku pracy. Osiągnięciu tego dosyć ogólnego celu, a jednocześnie jego dookreśleniu, stanowić ma realizacja następujących działań:

- wspieranie kształcenia zawodowego dla potrzeb ewolucyjnych zmian przemysłu;
- zwiększenie wpływu firm oraz organizacji zrzeszających przedsiębiorstwa na funkcjonowanie systemu kształcenia zawodowego – formułowanie podstaw programowych;
- monitorowanie rynku pracy pod kątem potrzeb polityki edukacyjnej, klasyfikacji zawodów, wprowadzenia nowych zawodów i zawodów preferowanych pod przyszłe potrzeby;
- opracowanie systemu kształcenia kadr dydaktycznych z uwzględnieniem nowych potrzeb przemysłu.¹⁶

Wskazane działania realizowane już na poziomie regionalnym w ścisłym porozumieniu z lokalnymi przedsiębiorstwami i dzięki miarodajnej analizie zapotrzebowania rynku pracy na specjalistów, pozwoli w sposób optymalny dostosować ofertę edukacyjną i wykorzystać

¹⁵ Ibidem, s. 83.

¹⁶ Ibidem., s. 84.

zasoby kształconych kard. Istotną rolę w tym procesie odgrywają Wojewódzkie Urzędy Pracy i samorządy województw wdrażające politykę rozwoju kwalifikacji i umiejętności zawodowych. Nowoczesna kadra dla polskiego przemysłu jako projekt strategiczny w ramach *Strategii*, oparty ma zatem zostać na modelu współpracy szkolnictwa zawodowego z gospodarką, szczególnie w zakresie kształcenia połączonego z praktyką zawodową u pracodawcy, modułowej oferty edukacyjnej oraz kwalifikacyjnych kursów zawodowych.

Kluczowe miejsce w katalogu dokumentów strategicznych, które w nadchodzącej dekadzie będą kształtowały planowanie rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce w kontekście również kształcenia zawodowego w Polsce, zajmuje *Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności* (dalej KPO). KPO jest dokumentem programowym określającym cele związane z odbudową i tworzeniem odporności społeczno-gospodarczej Polski po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19 oraz służące ich realizacji reformy strukturalne i inwestycje.¹⁷

Dokument jest podstawą ubiegania się przez Polskę o wsparcie z europejskiego Instrumentu na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności (*Recovery and Resilience Facility – RRF*). Horyzontem czasowym realizacji dokumentu jest koniec sierpnia 2026 roku.

W KPO wyszczególniono pięć komponentów, które mają służyć realizacji założonych w nim celów. Prezentacja założeń dot. kształcenia zawodowego została przedstawiona w komponentcie A, który dotyczy m. in. reformy procesu budżetowego, edukacji, umiejętności i zatrudnienia.

Niewątpliwym wyzwaniem przed którymi stoją ośrodki decyzyjne jest optymalne dostosowanie kształcenia zawodowego do wymogów rynku pracy, co szczególnie jest widoczne w dobie pandemii COVID-19 oraz wpływu, jaki wywarła na funkcjonowanie gospodarki. Niezmiernie istotnym jest zapewnienie obywatelom możliwości ciągłego podnoszenia i zmiany kwalifikacji w ciągu życia zawodowego, przez co potencjalne perturbacje na rynku pracy w zdecydowanie niższym stopniu wpływają na stabilność zatrudnienia pracowników.

KPO prezentuje rozwiązania, będące w wymiarze przynajmniej deklaracyjnym, kontynuacją zmian w Prawie oświatowym, które na mocy ustawy z dnia 22 listopada 2018 roku, zaczęły obowiązywać od 1 września 2019 roku. Wprowadzone zmiany w kontekście kształcenia zawodowego miały dać impuls oraz instrumenty, które stanowiłyby kontynuację zacieśniania

¹⁷ *Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności*, Warszawa 2021, s. 3.

relacji między szkołami zawodowymi, uczelniami, a firmami oraz transferu wiedzy i technologii.

Mamy zatem do czynienia z przekonaniem o potrzebie jeszcze ściślejszego uporządkowania kwestii kształcenia zawodowego i uczenia się przez całe życie oraz, co niezmiernie istotne, gotowości na wyzwania będące pokłosiem wzrostu znaczenia kompetencji cyfrowych w poszczególnych branżach, stale rozwijanych sektorów innowacyjnych oraz ogólnoświatowego trendu przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną. Wszystkie te wskazane elementy wymagają stałego doksztalcania i dopasowywania kadr i oferty edukacyjnej do warunków zmieniającej się gospodarki.

Odpowiedzią na powyższe wyzwania jest proponowany w KPO holistyczny i innowacyjny model, łączący edukację, naukę i gospodarkę, czerpiący z rozwiązań europejskich.

Pierwszym z jego elementów, ma być powołanie w skali państwa sieci 120 branżowych centrów umiejętności. BCU wzorowane będą na europejskiej inicjatywie pod nazwą Centra Doskonałości Zawodowej - *Centers of Vocational Excellence*, których celem jest rozwój „ekosystemów umiejętności” na rzecz realizacji rozwoju lokalnego i regionalnego w wymiarze gospodarczym, społecznym, innowacyjnym, *etc.*¹⁸.

Realizując koncepcję doskonałości zawodowej, BCU będą wykraczały daleko poza ramy wymogów stawianych przed kształceniem zawodowym, realizując swą innowacyjną misję m. in. poprzez:

- aktywne uczestnictwo w krajowych, regionalnych i lokalnych programach na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz rozwoju społeczno-gospodarczego;
- prowadzenie dwustronnej, opartej na partnerstwach, wzajemnej wymiany z zainteresowanymi stronami;
- zapewnienie transferu wiedzy i technologii do edukacji;
- zapewnienie integracji działań, zwłaszcza w zakresie kształcenia, uczenia się i innowacji¹⁹.

¹⁸ Strona internetowa Komisji Europejskiej, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1501&langId=en>, dostęp 28 X 2021.

¹⁹ Krajowy Program Odbudowy..., *op. cit.*, s. 139-140.

Do zadań BCU należeć będzie w szczególności:

- udostępnianie bazy dydaktyczno-lokalowej szkołom, uczelniom i pracodawcom na cele edukacyjno- szkoleniowe;
- pośrednictwo w nawiązywaniu współpracy biznesu i edukacji;
- upowszechnianie innowacyjnych rozwiązań stosowanych w danej branży oraz wspieranie innowacji w kształceniu zawodowym;
- analiza zapotrzebowania na zawody i umiejętności w danej branży;
- prowadzenie kształcenia praktycznego dla młodzieży (uczniów i studentów), w tym osób z niepełnosprawnościami;
- podnoszenie kwalifikacji i przekwalifikowanie osób dorosłych, w tym szkolenia dla pracowników branży (również w formule zdalnej, z wykorzystaniem technologii cyfrowych);
- szkolenia branżowe dla nauczycieli kształcenia zawodowego, wykładowców uczelni oraz szkolenia dla instruktorów praktycznej nauki zawodu prowadzących zajęcia z uczniami u pracodawców;
- egzaminowanie, w tym walidacja umiejętności nabytych poza formalnie i nieformalnie oraz egzaminy na uprawnienia branżowe;
- przygotowanie osób z niepełnosprawnościami do wejścia na rynek pracy w danej branży²⁰.

BCU będą powstawały w ścisłej współpracy z reprezentantami poszczególnych branż, pracodawcami, organizacjami pracodawców, radami sektorowymi, ministrami właściwymi dla poszczególnych branż, *etc.* BCU będą rozlokowane na terenie całego państwa z uwzględnieniem lokalnych uwarunkowań gospodarczych, strategii lokalnych. Istotnym jest, że stworzenie BCU nie będzie oznaczało mnożenia instytucji systemu oświaty i rynku pracy, ale da impuls do efektywnego wykorzystania potencjału i współpracy podmiotów mających wpływ na rozwój umiejętności zawodowych w danej branży.

Dopełnieniem dalszego procesu usprawniania i dostosowywania kształcenia zawodowego do potrzeb zmieniającej się gospodarki będzie powołanie Wojewódzkich Zespołów Koordynacji. Potrzeba powołania wskazanych instytucji argumentowana jest potrzebą ustrukturyzowania

²⁰ Ibidem.

mechanizmów koordynacji działań na rzecz kształcenia zawodowego, szkolnictwa wyższego oraz uczenia się przez całe życie (również dorosłych)²¹. Planowanie strategiczne w obszarze kształcenia zawodowego wymaga przyjęcia perspektywy ponadlokalnej, ponad powiatowej. Bardzo istotnym jest współpraca różnych instytucji, będących w poszczególnych sferach polityk publicznych: administracji rządowej, administracji samorządowej, instytucji rynku pracy, organizacji pracodawców i przedsiębiorców. Podejście holistyczne, ponadlokalne, w porozumieniu z przedstawicielami interesariuszy procesu kształcenia zawodowego pozwoli w sposób uporządkowany planować kierunki rozwoju kształcenia zawodowego, jednocześnie uznając za wiodący czynnik specyfikę województwa w wymiarze gospodarczym.

Spośród rozbudowanego katalogu zadań Wojewódzkich Zespołów Koordynacji, wyróżnia się trzy rodzaje zadań, które nowopowstałe struktury będą realizowały:

- Wspieranie polityki edukacyjnej regionu (województwa) na potrzeby przygotowania kadr dla gospodarki regionu i uczenia się przez całe życie;
- Koordynacja działań w zakresie doradztwa zawodowego w regionach dla uczniów, studentów oraz osób dorosłych;
- Promocja kształcenia zawodowego oraz idei uczenia się przez całe życie²².

Decydujący wpływ na organizację Wojewódzkich Zespołów Koordynacji będzie miał regionalny model Zintegrowanej Strategii Umiejętności.

W Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030 kształceniu zawodowemu dedykowany jest cel szczegółowy 1 *Strategii*, tj. *podniesienie poziomu kompetencji oraz kwalifikacji obywateli, w tym cyfrowych*.

Autorzy *Strategii* wskazują, że warunkiem *sine qua non* osiągnięcia trwałego wzrostu gospodarczego opartego na m. in. wiedzy, jest kontynuacja działań realizowanych w obszarze systemu edukacji, polegającego na kształtowaniu kompetencji sprzyjających innowacji. Do kompetencji proinnowacyjnych, według założeń SRKL, zalicza się m. in. rozwiązywanie problemów, kreatywność, myślenie niezależne, podejmowanie decyzji, zarządzanie zmianą,

²¹ Ibidem, s.141.

²² Ibidem, s. 142.

współpracę. (SRKL 2030, s. 66-67) Stąd też przekonanie o konieczności osiągnięcia w obszarze polskiego szkolnictwa sukcesu jakościowego – rozwijanie na wszystkich etapach nauczania umiejętności uniwersalnych (kompetencji kluczowych), które można rozwijać i uzupełniać

w trakcie całego życia (Ibidem.). Jakościowe podejście do edukacji pozwoli więc w jeszcze większym stopniu sprostać oczekiwaniom przedsiębiorców na zindywidualizowany profil pracownika, ale także włączyć w proces kształcenia przyszłych pracowników. Partycypację w procesie kształcenia, poprzez planowanie programów i oferowanie odpowiedniej ilości praktyk zawodowych uznaje się zresztą za jedno z kluczowych zmian, pozwalających na minimalizowanie zjawiska niedopasowania kompetencji.

W Strategii dostrzeżono wyzwanie, jakim jest dostosowanie formy kształcenia osób dorosłych do sytuacji zawodowej i życiowej tych osób. Propagowanie idei kształcenia ustawicznego powinno być spójne z formami tego kształcenia. Należy odejść od form wykładowych, seminaryjnych, konferencyjnych w kierunku krótkich i elastycznych form kształcenia, zapewniających aktualizację i uzupełnienie kompetencji zgodnie z wymogami zmieniającego się rynku pracy²³.

Zintegrowana Strategia Umiejętności 2030

Dokument został przyjęty przez Radę Ministrów 28 grudnia 2020 roku²⁴ i posiada kluczowe znaczenie w kontekście określenia planów zagospodarowania funduszy krajowych i europejskich na rzecz rozwoju umiejętności, jak i układ odniesienia dla planowania projektów oraz programów przez dysponentów poszczególnych części budżetu państwa, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów publicznych i prywatnych. ZSU należy traktować jak swego rodzaju instrukcję optymalnej alokacji funduszy krajowych i europejskich na rzecz rozwoju umiejętności.

²³ Ibidem, s. 68.

²⁴ Strona internetowa Ministerstwa Edukacji i Nauki, *Zintegrowana Strategia Umiejętności 2030 (część szczegółowa)* – dokument przyjęty przez Radę Ministrów, www.gov.pl/web/edukacjainauka, dostęp 28 X 2021.

ZSU 2030 jest dokumentem spójnym ze wszystkimi wyżej wymienionymi. Przyjęcie ZSU 2030 jest realizacją zobowiązania Rządu Rzeczypospolitej Polskiej, zawartego w Umowie Partnerstwa – Programowania perspektywy finansowej 2014 – 2020, gdzie zadeklarowano stworzenie zintegrowanej strategii rozwoju umiejętności obejmującej cały system edukacji i szkoleń. ZSU 2030 realizuje założenie rozwijania i wykorzystania umiejętności podstawowych – „rozumienia i tworzenie informacji; wielojęzyczności; umiejętności matematycznych; w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii”; umiejętności przekrojowych – „cyfrowych; osobistych, społecznych i w zakresie uczenia się; obywatelskich; w zakresie przedsiębiorczości; w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej; w zakresie myślenia krytycznego i kompleksowego rozwiązywania problemów; w zakresie pracy zespołowej; zdolność adaptacji do nowych warunków; przywódcze; związane z wielokulturowością; związane z kreatywnością i innowacyjnością”; oraz umiejętności zawodowych – „zdolności wykorzystania wiedzy z określonej branży/dziedziny oraz nabytych sprawności do wykonywania określonych i specyficznych dla danej profesji działań”²⁵

W ZSU 2030 wskazano następujące obszary oddziaływania:

- I. Umiejętności podstawowe, przekrojowe i zawodowe dzieci, młodzieży i osób dorosłych;
- II. Rozwijanie umiejętności w edukacji formalnej – kadry zarządzające;
- III. Rozwijanie umiejętności w edukacji formalnej – kadry uczące;
- IV. Rozwijanie umiejętności poza edukacją formalną;
- V. Rozwijanie i wykorzystanie umiejętności w miejscu pracy;
- VI. Doradztwo zawodowe;
- VII. Współpraca pracodawców z edukacją formalną i poza formalną.

Dla każdego obszaru oddziaływania określono podmioty kluczowe, podmioty realizujące działania oraz źródła finansowania.

²⁵ *Zintegrowana Strategia Umiejętności (część szczegółowa)*, Warszawa 2020, s. 4

Wskazane powyżej dokumenty, oprócz zachowania oczywistej spójności w wymiarze podmiotowym, wprowadzają na bazie proinnowacyjnych rozwiązań szczebla państwowego, jak i europejskiego, katalog zadań pozwalających stworzyć system kształcenia zawodowego, którego cechowały będą elastyczność, ustrukturyzowanie koordynacji, przejrzystość oraz ,co istotne w kontekście zapobiegania zjawisku niedopasowania kompetencyjnego, faktyczny udział interesariuszy kształcenia branżowego w procesie planowania strategicznego w ujęciu geograficznym. Deklaratywność założeń zawartych we wskazanych dokumentach nabiera realnego kształtu dzięki wskazaniu podmiotów odpowiedzialnych za ich realizację, a przede wszystkim źródła finansowania.

Zintegrowany System Kwalifikacji i Zintegrowany Rejestr Kwalifikacji

Według słownika języka polskiego PWN kwalifikacja, to „wykształcenie i uzdolnienie potrzebne do pełnienia jakiejś funkcji lub wykonywania jakiegoś zawodu”²⁶ (przypis: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kwalifikacje.html>). W ustawie o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji, kwalifikacja została określona jako „zestaw efektów uczenia się w zakresie wiedzy, umiejętności oraz kompetencji społecznych, nabytych w edukacji formalnej, edukacji poza formalnej lub poprzez uczenie się nieformalne, zgodnych z ustalonymi dla danej kwalifikacji wymaganiami, których osiągnięcie zostało sprawdzone w walidacji oraz formalnie potwierdzone przez uprawniony podmiot certyfikujący”²⁷.

Zintegrowany System Kwalifikacji (ZSK) jest zbiorem zasad, standardów, nowych funkcji, etc., regulujących sposób działania podmiotów, mających możliwość nadawania kwalifikacji oraz zapewniania ich jakości.²⁸ Ustawa o ZSK została przyjęta 22 grudnia 2015 roku i weszła w życie 15 stycznia 2016 roku.

²⁶ Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, www.sjp.pwn.pl, dostęp 28 X 2021.

²⁷ Dz. U. 2016 poz. 64.

²⁸ S. Sławiński, *Omówienie zasadniczych rozwiązań systemowych w ustawie o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji*, Strona internetowa Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji, dostęp 28 X 2021.

Czego dotyczy ustawa i dlaczego była tak oczekiwana przez grono interesariuszy rynku pracy i szkolnictwa zawodowego (pracodawców, uczniów, pracowników, organizacji pracodawców, związków branżowych, etc.) oraz kogo dotyczyły wprowadzone ustawą regulacje?

Grupa docelowa zintegrowanego systemu kwalifikacji jest bardzo szeroka. Zaliczają się wszystkie osoby, które pragną się uczyć, dokształcać i rozwijać przez całe życie. Dotyczy również tych osób, które zaliczają się do pokolenia przygotowującego się do wejścia na rynek pracy. W ZSK szczególne znaczenie mają efekty uczenia się.

Jakie przesłanki towarzyszyły przyjęciu ustawy regulującej zasady funkcjonowania i cele ZSK? Wskazuje się na dwa rodzaje przesłanek – wewnętrznych i zewnętrznych. Jako przesłanki wewnętrzne wymieniano:

- różnorodność, niespójność w sferze kwalifikacji (poza kwalifikacjami nadawanymi w systemie edukacji polskie kwalifikacje charakteryzują się ogromną różnorodnością i niespójnością rozwiązań regulacyjnych);
- niską wiarygodność szkoleń i certyfikatów (w niektórych kwalifikacjach nie były w dostatecznym stopniu zachowane standardy dot. jakości. Włączenie kwalifikacji do ZSK gwarantuje wzmocnienie wiarygodności kwalifikacji);
- nieporównywalność kwalifikacji (rozwiązania funkcjonujące do chwili przyjęcia rozwiązań ustawowych uniemożliwiały miarodajne porównywanie różnych rodzajów polskich kwalifikacji w odniesieniu krajowym i europejskim);
- blokadę w rozwoju uczenia się przez całe życie (w niedostateczny sposób zintegrowane były systemy kwalifikacji, czego wynikiem była blokada rozwoju elastycznych form edukacji dorosłych. Brakowało spójności pomiędzy kwalifikacjami nadawanymi w ramach edukacji szkolnej i akademickiej)²⁹.

Do przesłanek zewnętrznych zaliczano zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europejskiej dot. rozwoju państw unijnych, opartego na innowacyjności i wysokim zatrudnieniu ze szczególnym uwzględnieniem mobilności ludzi na rynku pracy³⁰.

²⁹ Strona internetowa Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji, *Podstawowe informacje. Zintegrowany System Kwalifikacji w Polsce*, dostęp 28 X 2021.

³⁰ Ibidem.

Ustawa o ZSK określa szereg zasad, wymogów i rozwiązań, a do najistotniejszych należy zaliczyć:

- Polską Ramę Kwalifikacji (służy do klasyfikowania kwalifikacji włączonych do ZSK według poszczególnych poziomów Polskiej Ramy Kwalifikacji)
- standardy opisywania kwalifikacji;
- wymogi dotyczące podmiotów przeprowadzających walidację i certyfikowanie oraz zasady uzyskiwania uprawnień do certyfikowania;
- Zintegrowanego Rejestru Kwalifikacji³¹.

Oprócz formalnego uporządkowania kwestii związanych z nadawaniem kwalifikacji, Zintegrowany System Kwalifikacji zapewnia:

- jakość nadawanych kwalifikacji;
- możliwość porównania kwalifikacji uzyskanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z kwalifikacjami nadawanymi w innych państwach unijnych;
- możliwość uznawania efektów uczenia się uzyskanych w edukacji poza formalnej i poprzez uczenie się nieformalne;
- możliwość gromadzenia osiągnięć oraz uznawania osiągnięć;
- dostęp do informacji o kwalifikacjach możliwych do uzyskania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Oprócz argumentów przemawiających za przyjęciem ustawy zawartych w samej ustawie, należy zwrócić na schemat rozwiązań, który gwarantuje efektywność funkcjonowania przewidzianych w ustawie założeń:

- kwalifikacje włączone do ZSK są jednocześnie włączone do ZRK;
- kwalifikacje włączone do ZSK muszą być opisane w określony sposób i mieć przypisane poziomy Polskiej Ramy Kwalifikacji;
- kwalifikację włączoną do ZSK można nadać wyłącznie na podstawie pozytywnego wyniku walidacji, przeprowadzonej przez instytucję uprawnioną w przepisach prawa lub właściwego ministra;

³¹ Dz. U. 2016 poz. 64.

- nad jakością nadawanych kwalifikacji nadzór sprawuje minister właściwy do działu administracji rządowej z której pochodzi kwalifikacji;
- funkcjonowanie ZSK koordynuje Minister właściwy ds. edukacji³².

Według definicji ustawowej, Zintegrowany Rejestr Kwalifikacji jest wyodrębnioną częścią Krajowego Systemu Kwalifikacji, w której obowiązują określone w ustawie standardy opisywania kwalifikacji oraz przypisywania poziomu Polskiej Ramy Kwalifikacji do kwalifikacji, zasady włączania kwalifikacji do Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji i ich ewidencjonowania w Zintegrowanym Rejestrze Kwalifikacji, a także zasady i standardy certyfikowania kwalifikacji oraz zapewniania jakości nadawania kwalifikacji.

Używając języka potocznego należy przyjąć, że ZRK jest bazą danych zawierająca informacje o kwalifikacjach i podmiotach z nimi związanych. ZRK jest narzędziem szczególnie przydatnym w obszarach wsparcia rozwoju edukacyjno-zawodowego dla osób zainteresowanych zdobywaniem kwalifikacji oraz podmiotów uprawnionych do potwierdzania i nadawania kwalifikacji³³.

Działanie Zintegrowanego Rejestru Kwalifikacji odpowiada na wiele wyzwań związanych z ideą uczenia się przez całe życie, a w szczególności na dostęp do kompletnej wiedzy w obliczu decyzji o podjęciu lub zaniechaniu kontynuacji edukacji. Z informacji zawartych w Bilansie Kapitału Ludzkiego³⁴ wynika, iż głównymi powodami rezygnacji z edukacji są m. in. brak łatwego dostępu do czytelnego źródła wiedzy o kwalifikacjach nadawanych w Polsce; problem z wyborem właściwej oferty edukacyjnej; ograniczenia finansowe; brak rozwiniętego i powszechnego systemu walidacji efektów uczenia się zdobytych w edukacji pozaformalnej; rozmięczenie się jakości oferty edukacyjnej z aktualnymi wymogami rynku pracy³⁵. Integracja systemu kwalifikacji z wykorzystaniem instrumentów ZSK ogranicza oddziaływanie

³² Dz. U. 2016 poz. 64.

³³ M. Będkowski, K. Pawłowska, A. Pluskota, I. Sokulska, *Zintegrowany Rejestr Kwalifikacji jako narzędzie wspierające rozwój edukacyjno-zawodowy*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2020, s. 5.

³⁴ S. Czarnik, J. Górniak, M. Jelonek, K. Kasperek, *Raport z badania ludności w wieku 18-69 lat. Bilans Kapitału Ludzkiego 2019*, Warszawa 2020, s. 9

³⁵ Ibidem.

poszczególnych czynników, dając zainteresowanym narzędzia ułatwiające realizację dalszej ścieżki edukacyjnej.

ZRK uruchomiono w lipcu 2016 roku na mocy Ustawy z dnia 22 grudnia 2015 roku o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji³⁶. Znajdują się w nim informacje o wszystkich włączonych do ZSK kwalifikacjach nadawanych w Polsce, możliwość złożenia wniosku o włączenie kwalifikacji do ZSK, składanie wniosków o wpis na listę podmiotów zewnętrznych zapewniających jakość (PZZJ).

W ZRK znajdują się informacje na temat kwalifikacji pełnych (nadawanych wyłącznie w ramach systemów oświaty oraz szkolnictwa wyższego na zakończenie określonych etapów kształcenia, np. świadectwo dojrzałości, dyplom ukończenia studiów pierwszego stopnia, itp.) oraz kwalifikacjach cząstkowych (tworzone zarówno w ramach systemu oświaty i szkolnictwa wyższego, jak i poza nimi. Kwalifikacjami cząstkowymi są np. świadectwo potwierdzające kwalifikację w zawodzie wydane przez okręgową komisję egzaminacyjną (OKE), także „certyfikat księgowy”, zaświadczenie potwierdzające kwalifikację „biegły rewident”).

Zadaniem ZRK jest udzielenie informacji nt poszczególnych kwalifikacji interesariuszom rynku pracy oraz kształcenia zawodowego.

Podsumowując, ZRK służy poinformowaniu interesariusza o tym, jakie wymagania należy spełnić oraz jakimi umiejętnościami się wykazać, aby zdobyć określoną kwalifikację.

Podsumowując, warto zwrócić uwagę, że idea nauki przez całe życie nie jest już tylko w sferze planów i ambicji wyrażonych w 2008 roku przez Parlament Europejski i Radę, ale realnym zjawiskiem potwierdzanym przez działania instytucjonalne (prawne) przez państwa europejskie, w tym Polskę. Przyjęcie w grudniu 2015 roku Ustawy o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji nie tylko pozwoliło przejść do następnego etapu modernizacji systemu kwalifikacji w Polsce, ale także zintegrowało system polski z systemem europejskim, nadając im podobny wymiar pozwalający na porównywaniu kwalifikacji zdobytych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i państw unijnych.

³⁶ Dz. U. z 2020 r., poz. 226.

Kształcenie dualne

Kształcenie dualne jest rozpowszechnionym systemem kształcenia zawodowego w państwach Europy Zachodniej postrzeganych jako najlepiej rozwinięte – Szwajcaria, Republika Federalna Niemiec, Austria, Holandia, ale również odgrywa istotną rolę w państwach Europy Środkowej – na Węgrzech i Republice Czeskiej. Wystarczy wspomnieć, że w Szwajcarii i RFN

w kształceniu dualnym uczestniczy odpowiednio 87% i 69% uczniów³⁷. Jakie są zatem cechy systemu dualnego i jakie czynniki sprawiają, że w rozwiniętych państwach europejskich, system cieszy się tak dużą popularnością wśród młodych osób?

Istnieje przynajmniej kilka definicji systemu kształcenia dualnego. Na potrzeby niniejszego opracowania wykorzystane zostaną dwie najbardziej rozpowszechnione – definicja ze słownika terminologicznego UNESCO oraz internetowego słownika CEDEFOP. Według definicji przedstawionej w słowniku UNESCO, dualny system kształcenia określany jest dualnym, ze względu na łączenie nauki praktycznej zawodu w przedsiębiorstwie oraz kształcenia zawodowego w szkole w jeden kurs³⁸. W przypadku słownika CEDEFOP o kształceniu dualnym mówimy wtedy, kiedy łączy okres nauki w instytucji oświatowej lub ośrodku szkoleniowym oraz w miejscu pracy. Obie definicje posiadają w ostatecznym rozumieniu tożsamy punkt odniesienia. Stosując termin *dualny* w odniesieniu do kształcenia uznaje się, że proces nauczania realizowany jest częściowo w szkole zawodowej (kształcenie teoretyczne),

a częściowo w zakładzie pracy (kształcenie praktyczne). Wskazany podział realizacji procesu edukacyjnego wymusza ścisłą współpracę dwóch partnerów: przedsiębiorstwa (podmiotu gospodarczego) oraz szkoły zawodowej³⁹.

Zasadnym jest zatem odpowiedzieć na pytanie, jaką właściwie rolę spełnia kształcenie dualne w systemie edukacji osób młodych? Odpowiedź niejako została zawarta powyżej. Kształcenie

³⁷ Strona internetowa Dziennika Gazety Prawnej, *Nie ma odwrotu od dualnego kształcenia zawodowego*, www.serwisy.gazetaprawna.pl, dostęp 28 X 2021.

³⁸ Słownik UNESCO, *Terminologia de la ensenanza tecnica y Profesional*, Unesco, Section of Technical and Vocational Education, 1984.

³⁹ Cz. Plewka, *Kształcenie dualne jako sposób naprawiania edukacji zawodowej* [w:] *Okolo Pedagogii*, nr 2/2021, Koszalin 2021, s. 31-32.

dualne polega na efektywnym zbliżeniu szkoły zawodowej/branżowej do przedsiębiorców, rynku pracy, ujęciu zapotrzebowania gospodarki w programach nauczania, zbliżenia przedsiębiorstw do szkół zawodowych. Kształcenie dualne jest odpowiedzią na problem niedopasowania kompetencyjnego młodych pracowników do rynku pracy. Według badań Millward Brown, powszechnym problemem wśród młodych Polaków jest niedostosowanie edukacyjne do wyzwań i potrzeb rynku pracy. Ponad połowa z nich pracuje na stanowisku, które nie jest zgodne z ich wykształceniem⁴⁰. W przypadku niemieckiego systemu kształcenia dualnego trend jest odwrotny – ponad 70% zatrudnionych osób zostało wykształconych w systemie dualnym.

Warto zatem poświęcić uwagę niemieckiemu modelowi kształcenia zawodowego, który można uznawać za wzorowy dla wciąż będącego w fazie „rozruchu” kształcenia dualnego w Polsce.

Kształcenie dualne w Niemczech ma bardzo długą tradycję, a jego początków można doszukiwać się już w średniowieczu. Wtedy bowiem prowadzono przyuczenie do zawodu w cechach i gildiach, nazywając tego typu kształcenie „terminowaniem u majstra”⁴¹. Nauka trwała trzy lata. Obowiązywały bardzo wysokie wymagania jakości. Już wtedy silnie zarysowane było rozgraniczenie cechów, co doprowadziło do specjalizacji zawodów rzemieślniczych. System dualny, rozumiany jako współdzielenie odpowiedzialności za przeprowadzenie procesu wykształcenia pracownika, istnieje w Niemczech od początków XIX wieku, co należy kojarzyć z przekształceniem przemysłowo-rzemieślniczych szkół niedzielnych w szkoły dokształcania zawodowego. Niecałe sto lat później, bo w 1920 roku przyjęto dla nich nazwę „szkoły zawodowe”.

Współczesne korzenie kształcenia dualnego w RFN sięgają 1969 roku i uchwalenia ustawy regulującej zasady funkcjonującego systemu kształcenia zawodowego. Jego podstawą jest zasada, na bazie której odpowiedzialność za edukację zawodową spoczywają na państwie i przedsiębiorstwach zrzeszonych w izbach⁴². Do zadań izb przemysłowo-handlowych należą:

- doradzanie zakładom pracy kształcącym w systemie dualnym;
- edukacja personelu kształcącego w systemie dualnym;

⁴⁰ Strona internetowa Komisji Europejskiej, *Ausbildung, czyli niemiecki system kształcenia dualnego*, www.epale.ec.europa.eu, dostęp 28 X 2021.

⁴¹ M. Skiert, *Podstawy dualnego systemu kształcenia zawodowego w Republice Federalnej Niemiec*, Annales UMCS Sectio H, Lublin 2002, s. 342.

⁴² Strona internetowa Fundacji Konrada Adenauera, *Rynek pracy wyzwaniem, kształcenie zawodowe szansą*, www.kas.de, dostęp 28 X 2021.

- sprawdzanie i certyfikowanie przedsiębiorstw kształcących w systemie dualnym;
- egzaminowanie i wydawanie certyfikatów ukończenia kształcenia dualnego;
- nadzorowanie i sprawdzanie kształcenia w zakładach (wyposażenie, nauczyciele);
- wsparcie przedsiębiorstw w poszukiwaniu uczniów;
- rejestrowanie umów z uczniami;
- przejmowanie roli mediatora w przypadku nieporozumień między uczniem a zakładem pracy;
- organizowanie wydarzeń promujących kształcenie dualne⁴³.

W każdym z przedsiębiorstw partycypującym w kształceniu dualnym pracują instruktorzy praktycznej nauki zawodu, którzy są dedykowani uczniom i nie realizują w zakładzie pracy żadnych innych zadań.

Co przemawia za wzorowaniem się na systemie dualnym zorganizowanym w RFN? Zdecydowanie najniższy w Europie odsetek poziomu bezrobocia wśród 25-latków, który wynosi niespełna 7%. Dla porównania, średnia dla państw Unii Europejskiej według badań Eurostatu wynosi ok 17%. Oczywiście, można i trzeba wskazywać wyzwania i problemy stojące przed systemem w wydaniu niemieckim. Nie na wszystkie jednak wpływ mają instytucje kształtujące i organizujące ten system. Do głównych wyzwań zaliczyć należy: malejącą liczbę osób młodych w społeczeństwie oraz zwiększający się odsetek uczniów kontynuujących naukę na studiach wyższych. Stałym wyzwaniem jest szkolenie samych nauczycieli i wyposażenie ich w wiedzę aktualną i odpowiadającą obecnym potrzebom.

W 1997 roku Komisja Europejska przedstawiła dokument pn. *Biała Księga. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*. W dokumencie tym zawarto spostrzeżenia, które w ostatnich latach nabrały szczególnego znaczenia: Szkołą w szerokim sensie tego słowa, od podstawowej do wyższej, powinna zapewnić otrzymywanie wykształcenia jak najbardziej adekwatnego do możliwości zatrudnienia [...] Zbliżenie szkoły i przedsiębiorstwa jest więc priorytetem. Powinni się tym zainteresować obydwaj partnerzy społeczni. To wymaga spełnienia trzech warunków. Warunek pierwszy to otwarcie edukacji na świat pracy. Dopasowanie celowości edukacji do rozumienia świata pracy, znajomość przedsięwzięć i percepcja zmian wyznaczających aktywność produkcji są elementami, które

⁴³ Ibidem.

szkoła musi wziąć pod uwagę. Drugi warunek to wejście przedsiębiorstwa w proces kształcenia nie tylko wobec swoich pracowników, ale także młodych i dorosłych zewnątrz [...]. Trzeci warunek, uzupełniający dwa pierwsze, to rozwój współpracy pomiędzy instytucjami edukacyjnymi i przedsiębiorstwami⁴⁴.

Zasadnym jest zatem pytanie na jakich zasadach opiera się organizacja systemu kształcenia dualnego w Polsce.

Podstawowymi formami kształcenia dualnego w Polsce są:

- umowa o pracę w celu przygotowania zawodowego zawarta pomiędzy młodocianym a pracodawcą;
- umowa o praktyczną naukę zawodu zawarta pomiędzy dyrektorem szkoły a pracodawcą przyjmującym uczniów na praktyczną naukę zawodu.

Bardziej preferowaną metodą współpracy jest umowa zawarta między szkołą a pracodawcą. Rys historyczny kształcenia zawodowego został przedstawiony na wcześniejszym etapie diagnozy, jednak należy zwrócić uwagę, że Polska miała już doświadczenia z kształceniem dualnym przed 1991 rokiem. Przykładowe szkoły zawodowe kształciły we współpracy z przedsiębiorstwami, co gwarantowało absolwentom zatrudnienie po ukończeniu nauki. W wyniku likwidacji przedsiębiorstw państwowych, zmianom w prawie oświatowym oraz zmianie myślenia o edukacji, szkoły przykładowe zostały uznane za komunistyczny „relikt” i nauczanie zawodu wróciło w mury szkoły.

Pierwsze zmiany zwiastujące możliwość realizacji kształcenia dualnego, pojawiły się w 2012 roku, co przejawiało się w zapisach podstawy programowej, dopuszczających naukę zawodu w innym miejscu niż szkoła⁴⁵.

Wymieniono w niej, oprócz szkolnych pracowni i warsztatów, placówki kształcenia praktycznego oraz „podmioty stanowiące potencjalne miejsce zatrudnienia absolwentów szkół kształcących w danym zawodzie”.

W 2017 roku w systemie dualnym kształciło się w Polsce jedynie 20% uczniów szkół prowadzących kształcenie dualne. Z czego wynikał tak niski odsetek? Odpowiedzi można doszukiwać się w czasowo odległych, ale wciąż w pewnym zakresie aktualnych wynikach badań. W 2014 roku Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne (WSiP) oraz Związek

⁴⁴ *Biała Księga. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Komisja Europejska, 1997, s. 61.

⁴⁵ Strona internetowa Dziennika Gazety Prawnej, *Nie ma odwrotu...*, op. cit.

Przedsiębiorców i Pracodawców przeprowadzili badanie, w którym zapytali dyrektorów szkół i przedsiębiorców o współpracę na płaszczyźnie edukacji zawodu. W przypadku obu stron odpowiedź była podobna i dot. braku inicjatywy z obydwu stron.

Na przestrzeni kilku ostatnich lat zauważalny jest trend zacieśniania tej współpracy na bazie kształcenia dualnego. Przykładem dobrych praktyk są coraz bardziej popularne klasy patronackie. Od 2018 roku w Zamościu w Zespole Szkół nr 2 im. Tadeusza Kościuszki działa klasa kolejowa, której patronem jest PKP Linia Hutnicza Szerokotorowa. Utworzenie klasy było wynikiem diagnozy, która ukazała pogłębiającą się w zawodach kolejowych lukę pokoleniową⁴⁶. W Zespole Szkół nr 4 w Tomaszowie Lubelskim klasę patronatem objęła PGE Dystrybucja S.A. Oddział Zamość, kształcą w zawodzie technik elektryk. Najlepsi absolwenci otrzymują gwarancję zatrudnienia.

Od 2016 roku w Górnośląskim Centrum Edukacyjnym w Gliwicach działa klasa patronacka fabryki Opla, która kształci w zawodzie mechatronika. Volkswagen Poznań obejmuje patronatem klasy kształcącej m.in. w zawodach mechatronika i elektromechanika pojazdów samochodowych z Zespołu Szkół nr 1 w Swarzędzu oraz mechaników precyzyjnych z Zespołu Szkół Politechnicznych we Wrześni.

Jest to tylko kilka przykładów dobrych praktyk stosowanych przez duże przedsiębiorstwa we współpracy ze szkołami nauczającymi zawodu. Jest to również dowód pozytywnych zmian w sposobie myślenia o kształtowaniu wyspecjalizowanych kadr przez poszczególne przedsiębiorstwa.

Podsumowanie

Analizując dokumenty strategiczne przyjęte na przestrzeni ostatnich 5 lat, zauważa się znaczący wzrost istoty kształcenia zawodowego, zarówno w odniesieniu do działań *stricte* edukacyjnych, jak i dopasowania oferty kształcenia do zmieniającego się dynamicznie rynku pracy. Biorąc pod uwagę stały nacisk zarówno instytucji unijnych, jak państwowych na transformację gospodarki w kierunku oparcia jej na wiedzy, trend będzie kontynuowany, co będzie miało również odzwierciedlenie w środkach finansowych przekazywanych na kształcenie.

⁴⁶ Strona internetowa serwisu nakolei.pl, *Kolejowe klasy patronackie w Zamościu. PKP LHS wesprze edukację przyszłych kadr*, www.nakolei.pl, dostęp 28 X 2021.

Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Szczególnie istotną rolę w kształtowaniu polityki edukacyjnej w zakresie szkolnictwa zawodowego, odegrają środki, które Polska otrzyma z Funduszy europejskich na lata 2021-2027 oraz Europejskiego Funduszu Odbudowy w latach 2021-2026. Zarówno w Krajowym Planie Odbudowy (będącym podstawą wydatkowania środków z Europejskiego Funduszu Odbudowy), jak i strukturze środków w ramach funduszy europejskich, znajdują się znaczne środki przeznaczone na ten obszar. Głównym instrumentem finansowym w ramach funduszy unijnych, służącym wdrażaniu Europejskiego filaru praw socjalnych, wspieraniu miejsc pracy i tworzeniu sprawiedliwego, sprzyjającego włączeniu społecznemu społeczeństwa będzie Europejski Fundusz Społeczny Plus. Jednym z założeń jest wspieranie rozwoju młodzieży w ramach edukacji formalnej i nieformalnej oraz wejścia na rynek pracy.

Wyzwaniem przed jakim stoją instytucje kształtujące politykę w obszarze edukacji jest postępujący spadek osób uczących się, co spowodowane jest postępującą zapaścią demograficzną. Rozwiązaniem do którego wydaje się powinny dążyć instytucje, jest optymalizacja oferty kształcenia dla roczników niżej demograficznego. Mając na uwadze stale zmieniające się warunki na rynku pracy i potrzeby rozwijającej się gospodarki dojdzie do niezaspokojenia popytu na specjalistów. Ścieżka kształcenia ogólnego z kontynuacją nauki na studiach jest wciąż przeważającym w Polsce modelem edukacji. Co roku na rynku pracy pojawiają się tysiące pracowników, niedostosowanych do jego potrzeb. Koniecznym zatem jest promocja kształcenia zawodowego i zdobywania kwalifikacji.

W Polsce mimo wszystko wciąż popularnym jest traktowanie kierunków zawodowych i szkół branżowych, jako substytutu właściwej edukacji. Jest to pokłosie wieloletnich zaniedbań i dezawuowania kształcenia zawodowego przez polskie władze. Zmiana świadomości społecznej jest procesem długim i skomplikowanym, a proces ten powinien być realizowany racjonalnie w oparciu o potrzeby odbiorców, a nie nadawców.

Istotnym jest, aby kształtowanie polityki edukacyjnej w obszarze kształcenia zawodowego odbywało się już na szczeblu lokalnym z uwzględnieniem uwarunkowań i specyfiki branż gospodarki w regionach. Koniecznym jest, aby do takich interakcji zapraszane było szerokie grono interesariuszy, zarówno polityki oświatowej, jak i polityki zatrudnienia.

Rzeczpospolita
Polska

Unia Europejska
Europejski Fundusz Społeczny

Ścisła współpraca przedsiębiorców i organizacji zrzeszających przedsiębiorstwa jest warunkiem *sine qua non* optymalizacji programów nauczania pod kątem szybko zmieniającej się gospodarki.